

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Продовольча проблема актуальна для бідних та заможних країн. Україна має великий потенціал для її вирішення, але для цього доцільно створити необхідний фінансовий механізм, який стимулював би виробництво та споживання безпечних харчових продуктів.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча проблема, економічна безпека підприємства, аграрна політика, фінансово-економічний механізм.

Solutions of food problems in the system national security

Food is a problem for poor and rich countries. Ukraine has great potential to solve it, but it should create the necessary financial mechanism that would stimulate production and consumption of safe food.

Keywords: food security, food problem, economic security, agricultural policy, financial and economic mechanism.

Постановка проблеми. Проблеми національної безпеки належать до найважливіших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного, економічного і політичного життя. Наявність безпеки є необхідною умовою та одним із основних мотивів життєздатності людини, суспільства, держави і світового співтовариства. Проблема продовольчої безпеки є, безсумнівно, однією з ланок національної безпеки, і саме її наявність і розвиненість має безпосередній прямий вплив на розвиток будь-якої країни в цілому [10].

Продовольча безпека – це саме захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Набори продуктів є дуже важливими складовими існування населення.

У сучасних умовах продовольча безпека набула актуальності та глобальності. Держава зацікавлена в тому, щоб якість продовольчих

товарів була на високому, рівні. Від цього залежать фізичний та психологічний стан населення, а також і добробут держави. А, як відомо, кожна країна має за мету забезпечити своє населення гарними умовами життя. Україна не є винятком.

У науковій доповіді «Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України» ще у 2000 році наголошували: «Виробництво продуктів харчування, поліпшення їхньої якості і збалансованості за поживними елементами, а також забезпечення більшої доступності кожної людини до продовольчих ресурсів для здорового харчування є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України» [5, с.4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Початок дослідженням проблеми продовольчої безпеки в економічній теорії поклали такі класики економічної науки, як Т. Мальтус, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Кейнс, Дж. Гелбрейт, П. Ерліх, А. Маслоу, В. Парето, М. Лоуе, С. Подолінський, Н. Кондратьєв та інші.

На сьогодні проблемам продовольчої безпеки присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Саблука П., Білоруса О., Власова В., Бойка В., Пасхавера Б., Лібанової Е., Гойчук О., Сена А., Ушачова І., Корбут О., Ілліної З., Петровича М. та ін. Слід відзначити, що деякі вчені розглядають її з точки зору держави, включаючи сюди і рівень домогосподарства та регіону, а інші аналізують продовольчу безпеку переважно на загальносвітовому або регіональному рівні.

Актуальність проблеми викликала необхідність внесення проекту Закону України «Про продовольчу безпеку України» на розгляд до Верховної Ради України.

На думку сучасних вчених, реалізація аграрної політики повинна призвести до створення сприятливих умов проживання і праці на селі, підвищити рівень самозабезпеченості країни, основними продуктами харчування високої якості, посилення експортної орієнтації розвитку віт-

чизняного аграрного сектора економіки, підвищення сільськогосподарського виробництва, забезпечення його розвитку на рівні розвинених країн.

Мета статті. Завдання дослідження полягає у пошуку шляхів вирішення продовольчої проблеми, вивчення закордонного досвіду та використання його в Україні, розробці фінансового механізму виробництва безпечних харчових продуктів для населення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на збільшення виробництва у АПК за останні роки, зростання залишається несталим і недостатнім. У проєкті «Стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року» зазначається, що низька прибутковість більшості товаровиробників призвела до значного погіршення матеріально-технічного забезпечення, недотримання технологій виробництва сільськогосподарської продукції, що обумовило в рослинництві зменшення можливості застосування сучасної техніки, добрив, нових сортів сільськогосподарських культур та тварин. Як результат – відмова від необхідних технологій і технологічних операцій, порушення основних елементарних принципів наукового ведення галузей сільського господарства, суттєво знизило продуктивний потенціал агросистем, погіршилася якість продукції та зменшилася доходність виробництва [7, с. 5].

Прикро, що за 22 роки незалежності Україна не стала заможною державою. Вона досі дає перше місце серед країн Східної Європи за обсягом фінансової допомоги, рівнем дитячого алкоголізму, кількості чоловіків-курців, рівнем вимирання населення, відстає і щодо рівня ВВП. За 1991-2012 роки з мали держави зникло 641 село. Тому можна зробити висновок, що незалежності України загрожує економічна небезпека, і, в першу чергу, це продовольча небезпека. Не може вважатися економічно розвинутою і багатою держава, якщо людина, яка проживає в цій країні, обмежена у продуктах харчування. Невипадково Жан-Жак Руссо казав: «Єдиний засіб утримати державу в стані незалежності – це сільське господарство. Володійте хоч усім світовим багатством, але якщо у Вас не має чим харчуватися – Ви залежите від інших. Торгівля створює багатство, а сільське господарство забезпечує свободу».

За підрахунками Кабінету Міністрів України 60% вартості мінімального споживчого кошика, який розробляється у 2013 році, припадає на продукти харчування. У США ж на їжу у споживчому кошику припадає лише 18%, у Німеччині – 9,8%.

У цей же час, українці почали переймати спосіб життя, який притаманний індустріальним країнам. Вони почали їсти дешеві, калорійні продукти, в яких досить великий вміст солі, цукру, жирів, і замалий вміст мікроелементів. Також українці не займаються спортом, мало рухаються. Це призвело до того, що половина населення України мають надмірну вагу, а 20% страждають від ожиріння [6]. Ожиріння викликає захворюваність на атеросклероз, інсульти, інфаркти, цукровий діабет, злоякісні новоутворювання, хвороби травлення та інші, які скорочують життя українців і утворює серйозну небезпеку державі.

Слід відзначити, що енергетична цінність щоденного раціону людини в середньому у світі зростає, але її приріст значно відстає від приросту населення. У групі середньорозвинених країн є такі, в яких енергетична цінність раціону навіть зменшилась, а в групі низькорозвинутих країн у більшості випадків вона або залишилася на тому ж рівні, або значно зменшилася. При цьому розрив у величині енергетичної цінності раціону та обсягів споживання білка і жирів між високорозвинутими та середньорозвинутими країнами більший, ніж між середньо- та низькорозвинутими країнами.

Виробництво зерна у світі в цілому не відповідає темпам приросту населення. Основними продовольчими культурами для більшості країн Африки є коренеплоди, приріст виробництва яких у світі значно поступається приросту населення. Невипадково Р. Мальтус ще понад 200 років тому зробив висновок, що економічне зростання буде обмежуватися можливостями землі. А інший економіст того часу прогнозував, що чисельність населення Нью-Йорку буде обмежена 100 тис. чоловік внаслідок обмеження місць для коней – основного міського транспорту того часу [3, с. 45]. Тоді ще не було можливості спрогнозувати майбутні досягнення в технології – застосування добрив, нових сортів та техніки, засобів захисту рослин, методів генної інженерії та біотехнології тощо. Сьогодні генетичний потенціал українських нових зернових культур дає сто і більше центнерів зерна з гектара [8]. На жаль, фінансовий клімат у нашій країні для вирощування високих врожаїв відсутній (високі ціни на добрива, засоби захисту рослин, підтримки держави, кредитування), порушується агротехнологія.

За умови досягнення рівня показників ефективності виробництва сільськогосподарської продукції країн ЄС Україна, за своїм потенціалом, може виробляти продукцію, якої вистачить для

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА

Валерій Немченко
Ганна Немченко

споживання 200-250 млн чоловік. Тому значну частину врожаю можна буде експортувати у країни Азії та Африки.

Слід відзначити, що міжнародні програми продовольчої допомоги мають лише тимчасовий ефект, хоча без них неможливо обійтися внаслідок існування зон стихійного лиха, грома-дянських війн, расових конфліктів. Але ці програми доцільно переорієнтувати на технічну допомогу у сферах підвищення освіти, насамперед сільського населення, навчання новітнім технологіям з вирощування

основних для конкретної країни про-дольчих культур, постачання насіння високо-врожайних сортів тощо при здійсненні одночасно політичних рішень щодо зменшення напруги в зонах расових та міжконфесійних конфліктів [3, с.332].

Поєднання зусиль міжнародного спів-товариства із зусиллями урядів країн дасть змогу в межах 20-30 років вирішити низку проблем у сфері забезпечення людства продовольством і позбутися такого явища, як «недоїдання» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Проблеми забезпечення людства продовольством та шляхи їх вирішення

Проблеми забезпечення продовольством 1	Проблеми забезпечення продовольством 2
1. Недостатня кількість продуктів харчування. Виробництво такої кількості продукції, якої вистачатиме для забезпечення не тільки ліквідації недоїдання серед приблизно 1 млрд чол. зараз, але і для харчування ще 1 млрд людей, які з'являться на планеті до 2020 року.	1. Створення нових сортів, гібридів, ліній рослин, а також порід, гібридів, ліній тварин за допомогою селекції, генної інженерії та біотехнології, які матимуть вищу урожайність та продуктивність, стійкість до шкідників і хвороб, нові властивості, включаючи лікувальні, придатні для перевезення на далекі відстані і довготривалого зберігання, пристосовані до місцевих умов.
2. Якість продуктів харчування. Отримання продукції з високим вмістом білків, вітамінів, макро- і мікроелементів, жирами, що легко засвоюються організмом людини.	2. Введення в культуру нових нетрадиційних для конкретної країни рослин з високою урожайністю
3. Захист рослин і тварин у процесі їх вирощування і отримання продукції від шкідників і хвороб.	3. Освоєння нових земель при відновленні родючості деградованих площ, поширення іригації з технологією економних витрат води при запобіганні засолення ґрунту.
4. Надзвичайна бідність більшості населення країн, що розвиваються, яка запобігає задоволенню їх потреб навіть у мінімальній кількості продуктів харчування.	4. Розробка нових технологій з урахуванням агрокліматичних умов конкретних зон планети, де розташовані бідні країни, навчання їх населення правильному застосуванню цих технологій при забезпеченні засобами виробництва.
5. Обмеженість постачання фермерам бідних країн засобів виробництва (пального, добрив, пестицидів, гербіцидів тощо), що примушує їх використовувати «дідівські» методи вирощування культур і тварин при ручній праці.	5. Збільшення технічної допомоги бідним країнам з боку індустріальних країн та міжнародних установ у вигляді загальноосвітніх та спеціалізованих сільськогосподарських програм, передачі новітніх технологій та високоякісного насіння.

Закінчення Таблиці 1

6. Відсутність реального стимулювання фермерів бідних країн щодо підвищення ефективності їх праці з метою збільшення продукції.	6. Зменшення втрат у процесі збирання урожаю за рахунок використання високопродуктивної техніки при його перевезенні та зберіганні за рахунок створення надійної інфраструктури транспорту і сховищ.
7. Слабкий розвиток ринкової інфраструктури при надзвичайно низькій інформативності щодо потреб місцевих та регіональних ринків.	7. Підвищення добробуту населення бідних країн, що дасть можливість підвищити його здатність купівлі продуктів харчування.
8. Надзвичайно швидкий приріст населення взагалі і міського особливо.	8. Створення таких систем фінансування виробництва, переробки і зберігання сільськогосподарської продукції, які б забезпечили доступ до фінансових ресурсів дрібним виробникам і підприємцям.
9. Низька освітняність населення, особливо сільського.	9. Поширення закупівлі індустріальними країнами продукції, яка може вироблятися конкретно бідною країною, при перевазі імпорту з неї напівфабрикатів над сировиною в обмін на власну сировину (зерно, боби тощо).
10. Деградація земель, наступ пустелі, знищення лісів, нестача води.	10. Створення в бідних країнах, перш за все у сільській місцевості, малих переробних підприємств та інфраструктури сховищ для зберігання продукції, що сприятиме створенню додаткових робочих місць і підвищенню добробуту населення.
11. Етнічні та расові конфлікти, громадянські війни, які призводять до економічної нестабільності в бідних країнах.	11. Запобігання зусиллями міжнародного суспільства виникненню етнічних та расових конфліктів, громадянських війн.
	12. Впровадження програм контролю народжуваності та планування сім'ї з метою зниження в бідних країнах щорічного приросту населення до 1 -1,5% на рік.
	13. Збільшення технічної та гуманітарної допомоги з боку міжнародного суспільства та індустріально розвинутих країн.
	14. Проведення земельної реформи з метою забезпечення землею для вирощування продуктів харчування кожної родини.

Валерій Немченко
Ганна Немченко

Продовольча проблема, в першу чергу голоду, актуальна не для усіх країн. Якщо проблема голоду може бути вирішена відносно просто – шляхом нарощування виробництва сільсько-господарської продукції, то проблема науково-обґрунтованого, збалансованого харчування, ожиріння значно складніше.

Сьогодні поки ще не розроблений фінансово-економічний механізм безпечного харчування і кожна країна пропонує свій підхід. Для цього запроваджують нові нормативи харчування дітей, які виключають висококалорійну їжу та напої, вводять податки на шкідливі для здоров'я продукти, жирну їжу, збільшують виробництво екопродукції. Наприклад, у Британії харчові компанії підписали добровільне зобов'язання про скорочення кількості цукру та калорій у їхніх продуктах.

Товстуні обходяться дорожче державним та соціальним службам. Товстунів штрафують, вимагають на авіалініях Франції та США купувати собі два квитки. За даними австралійської авіалінії Qantas, з 2000 року середня вага пасажирки збільшилась на 2 кг. Для лайнера «Airbus A380», який здійснює переліт з Сіднея до Лондона, вимагається додатково 472 долара витрат на пальне, або 1 млн доларів на рік, що зменшує прибуток авіакомпанії на 13% [2].

У Дубаї всім учасникам конкурсу з 19 липня по 16 серпня 2013 року, які зменшили 2 кг своєї ваги, отримали 1 грам золота за кожний скинутий кілограм.

Звичайно, представлено не всі існуючі заходи з впровадження здорового способу життя, харчування можна використати в Україні. Наприклад, для стимулювання населення знижувати вагу за допомогою золота сьогодні неможливо, тому що країна знаходиться у тяжкому фінансовому становищі, економічній скруті. Незважаючи на це, країна робить деякі скромні кроки з налагодження виробництва безпечних для здоров'я харчових продуктів. Так, за останні роки Верховною Радою України були прийняті такі закони, як Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», посилюється боротьба з фальсифікацією молочних продуктів. Значна частина цих заходів залишається неефективною. На думку Н.Й. Басюркіної, Т.В. Дудки та О.О. Меліх: «Загострення конкуренції в харчовій промисловості найчастіше призводить до нелегітимних способів адаптації підприємств, які

припускають випуск небезпечної харчової продукції, фальсифікатів, продуктів-субліматів. Інтенсивність конкуренції, безумовно, змушує підприємства підвищувати інноваційну активність, але на тлі відсталості сільського господарства, як одного з основних постачальників сировинних ресурсів, здатна перетворити будь-яке виробництво в ерзац. Яскраві приклади тому можна зустріти у вітчизнянім виробництві молочної продукції». [1, с.43].

Якщо у 2000 році в Україні працювало 513 молокопереробних заводів, то зараз – лише 266. Причому збереглися ті підприємства, які працюють з пальмовою олією, а ті, що використовували молоко – стали банкрутами [9]. Пояснюється це тим, що пальмова олія значно дешевше молока і дозволяє отримувати прибуток. 1 кг пальмової олії витісняє з ринку 24,5 кг молока, а імпортується 150 тисяч тонн пальмової олії. Ось чому під економічною безпекою підприємства слід розуміти сукупність умов, при яких досягається стабільна реалізація його економічних інтересів, поставлених перед ним цілей не на шкоду суспільству, здатності самовиживання та розвитку. Такий підхід дозволяє «ув'язати» економічну безпеку на рівні підприємства та суспільства, що передбачає втручання держави.

Держава повинна підвищити ціни на пальмову олію, а кошти, отримані від її реалізації, направляти через різні дотації підприємствам, які виробляють і переробляють молоко. Це зробить незигідним виробництво харчових продуктів з пальмової олії. Поки держава не виконує свої економічні функції (високий рівень корупції, неефективність витрат та інші), що стримує реформування АПК. Невипадково М.Я. Дем'яненко пише: «Специфіка сільськогосподарського виробництва потребує виваженої державної політики протекціонізму. У більшості країн з ринковою економікою основною метою такої політики є підтримка прибутковості сільськогосподарських товаровиробників і стабільної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоздатних товаровиробників у міжна-родному розподілі праці, упередження негативних процесів міграції тощо» [4, с.45].

Все це свідчить, що для забезпечення продовольчої безпеки України необхідно:

- обрати пріоритетні напрями інноваційних програм, які забезпечують виробництво екологічно чистих харчових продуктів;
- обов'язково фінансувати ці програми та жорстко контролювати використання ресурсів і забезпечення високої ефективності;

- створити фінансовий механізм виробництва екологобезпечних продуктів харчування, який передбачав би економічні важелі (пільги, податки, кредити та інші преференції) вплив на підприємства виробників та переробників сільськогосподарської продукції;

- забезпечити контроль якості харчових продуктів на всій території країни;

- створити умови для виробництва технологій, які мають змогу забезпечувати випуск безпечних харчових продуктів.

Висновки.

1. Зростання сільськогосподарського виробництва в Україні є несталим та недостатнім, що створює продовольчу небезпеку. Споживання харчових продуктів населенням відстає від науково обґрунтованих норм, що викликає підвищену захворюваність населення.

2. Продовольча проблема існує як у бідних так і у багатих країнах. Для вирішення продовольчої проблеми необхідно розробити фінансовий механізм, який би стимулював виробництво екологічно безпечних харчових продуктів та їх раціональне вживання населенням. Значне місце у створенні такого механізму відводиться державі.

3. Під економічною безпекою підприємства слід розуміти сукупність умов, при яких досягається стабільна реалізація його економічних інтересів, поставлених перед ним цілей не на шкоду суспільству, здатності самовиживання та розвитку.

4. Для розв'язання продовольчої проблеми, впровадження сучасних інноваційних технологій держава повинна виділяти фінанси і

використовувати такі економічні важелі, як ціни, податки, пільги, кредити та інші. Все це необхідно враховувати при доопрацюванні і затвердженні Закону України «Про продовольчу безпеку України».

Список використаних джерел

1. Басюркіна Н.Й. Адаптація харчових підприємств України до нестабільних умов господарювання. Монографія. – Одеса.: ТЕС, 2013. – 160 с.

2. Большой платит дважды: ТОП-5 штрафов для толстяков. – Еж, 24 апреля 2013 г.

3. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 506 с.

4. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 64 с.

5. Наукова доповідь «Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України» за редакцією І.І.Лукінова та П.Т.Саблука. – К.: НАНУ та УААН, 2000. – 60 с.

6. Пелевин Л. Ленивое общество толстяков. – Деньги, август 2013, 8 (174).

7. Проект стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. – К.: НАНУ Інститут аграрної економіки, 2012. – 19 с.

8. Суржик Л. Сто тисяч академіка Моргуна. – Зеркало недели, 6 марта 2013 г.

Чопенко В. Молочная «колотуха». – Зеркало недели, 26 июня 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: «http://pidruchniki.ws/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini»